

ACC. N:R M. 15641 1-19.

Landskap: *Skåne* Upptecknare: *Enoch Johansson, Killeberg*
Härad: *Ö. Göinge* Berättare: " " "
Socken: *Loshult* Berättarens yrke: *lantbrukare*
Uppteckningsår: *1961* Född år *1890 i Loshult*

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Herrsböndefolk och tjänstefolk. s. 1-19.

LUF 105

5/5-61

L. O. F. 105.

Husbondafolk och Tjénstefolk.
Allmänna förhållanden.

Lof 105

I slutet på 1800-talet fanns i denna ort
ej några riktigt små småbruk, utan gårdarna voro så
stora, så att främmande arbetskraft anlätades för såväl ute-
arbete som inomhusarbete. Gårdarnas storlek voro
i allmänhet mellan 10 och 20 tumland odlad jord, samt minst
lika stor areal slåtteräng, jämte stora arealer skogsmark.
Höretsantal var ungefär följande: 1 häst, 4-10 kor, ett
par orar, ett 10-tal ungröt, ett 10-tal får eller 2 grisstyggar,
samt en del fjäderfä.

Om det ej fanns vuxna söner och döttrar på gården, så
var de främmande minst 2-3 länningar och 2-3 piegar.

Dessutom anlätades torpare och deras hustrus igan-
ska stor utsträckning vid slåtterarbetet och även vid
skörden av säd, som på den tiden handlades med skära.

1. Dessa var förhållandet på försommaren, när säden skulle

tröska med slaga, varvid torpare och husmän och
drängarna behjälpliga. Omkring skelaktet bör-
jede en del gårdar styckas och på de sålunda upp-
komna mindre jordhuden förkom i regel ej främmande
arbetskraft.

I allmänhet tog man tjänst på ett år, från den 24
oktober till samma tid året därpå.

Omlyten av platser var mycket olika, en del tjänste-
folk stannade på samma gård till de antingen
gifta sig, eller också så länge de ökade arbete,
andra lämnat bytte platser varje år.

Att det var så olika berodde på såväl tjän-
stefolkets som husbondfolkets olika läggning.

Arbetsfördelning.

I regel utförde husbonden de lättaste ar-
betena, men i denna trakt deltog han med alla
sorts arbeten, även med att håra med oxar och
2. att tröska med slaga, men i regel var hans

arbetsdag kortare än drängarnas, vilket dock varierade mycket hos olika hushåll, här fanns den som arbetade lika lång arbetsdag, som drängarna med en del däremot fanns de, som endast tillfällighetsvis arbetade med något lättare arbete.

Husmodern förestod i regel hushållsarbetet, samt deltog i annat inomhusarbete, såsom att spinna, sticka och väva, till sin hjälp hade hon alltid en piga, som kallades inre piga, endast i undantagsfall deltog husmodern i utomhusarbete, såsom mjölkning, utfodring av kreatur och dylikt, men vid skott och vid förkljning var det i denna ort vanligt att husmodern deltog.

Någon bestämd fördelning av arbetet emellan manliga tjäners förskott i regel inte på denna ort, endast på någon större gård fanns en riktigare, som skötta om utfodring av djuren och utjäslingen i ladugården, samt hållrent i stallerna.

Där det förekom med 8 drängar, så kallades den äldste för fördräng, och den andra för minstedräng.

På gårdar, som hade 3 piger, kallades den ena för innerpiga och den andra för uteriga. Innerpigan var husmodern behjälplig med hushållsarbetet, samt med spinning, stickning och vävning, och sommaren deltog hon också i slätter och skördarbete.

Uterigen utfodrade i regel samtliga djur, med undantag av hästarna, samt skötte mjölkningen, om våren och sommaren hjälpte hon till med lossning och spridning av gödsel, samt med slätter och skördarbete, om vintern deltog hon även med spinning, stickning och vävning.

Torpars och husmän, samt deras hustrur brukade i regel vara behjälpliga med slätten och skörden, de manliga dessutom vid slätterörkning av säden, samt vid upprättning av gårdsgårdar.

H. De kvinnliga deltog i hackning och uppstapning

av potatis och rotfrukter, förutom vid skiffer och skörd.

I slutet på 1800-talet var det alltid kvinnorna som utförde mjölkningen och utgöddlingen, samt utfodringen av samtliga djur med undantag för hästarna.

Det förekom inte på 1800-talet, att männen hjälpte till med slakt, bekning, mjölkning, och andra s. k. fruntimmergöromål, det ansågs förrederande för männen på den tiden, att utföra dylika göromål.

Däremot ansågs det inte vara förrederande för kvinnorna, att hjälpa till med att utföra sådant arbete, som i vanliga fall tillkomma männen.

En på 1900-talet började dessa åsikter att förändras så småningom, för att nu helt ha försvunnit.

Det förekom inte i denna ort, att vanligt arbete ansågs nedvärtande i någon nämnvärd grad, ryktare, som även fingo uttransportera gödsel från ställen och arträden, ansågs i regel som lite mindre värddiga och kallades allmänt för

Kogubbar. Men däremot var odlivandet av katter och slaktning av hästar ett arbete, som varken hushånden eller drängar ville ta befattning med på 1800-talet, utan detta utfördes i orten boende s. k. rackare. Var det någon modig dräng, som tog sig för att odla katter eller att slakta en häst, så fick han ökrummet "Rackare", och fick behålla det så länge han levde.

Belöningar för utförande av särskilt svårt arbete förekom icke.

Dessa förhållanden, som rådde i slutet av 1800-talet, och i adre första hälften på 1900-talet, hava så småningom förändrat sig d. h. att alla gårdar numera hava lika anseende, och närmast arbetsfördelning förkommer inte numera, det var under perioden 1910-1930, som dessa förhållanden förändrade sig mest i denna ort, och hava därefter ytterligare fortsatt i samma riktning.

Arbetstid och fritid.

I slutet på 1800-talet hade man mycket lång arbetstid för tjänstefolket på denna ort, den började i regel kl. 5, och slutade ej förr kl. 9 på kvällen, någon fritid på kvällerna fanns ej på den tiden. Den enda fritiden för tjänarna var frimacken emellan den 24 oktober och den 1 nov., då de i regel vistades hos sina anhöriga, det var brukligt att de då fingo mat med sig hem för hela veckan. Det förekom i många fall, att tjänarna stannade kvar på gården under frimacken.

Någon söndes då och då under året sepp var det brukligt att tjänarna var fria från arbetet, och fick de använda dessa dagar, som de ville. Tjänsten på 1900-talet blev arbetstiden kortare, det begynte med en timme om morgonen och fortsatte på 1920-talet med arbetstiden på arbetstiden, såväl mornar som kvällen, och är numera ej längre än industrins arbetstid.

Ungjänga.

I denna orten fanns alltid sambörighet skänkt mellan husbondafolket och tjänarna, det kom till synes på många sätt; tjänarna gjorde i regel sitt bästa på alla sätt, för att allt skulle bli så bra som möjligt för husbondafolket, och å andra sidan så var husbondafolket alltid välvilligt inställda gentemot tjänarna och deras föräldrar vilka i regel var i mycket små omständigheter, det förekom ganska ofta att husbonden eller husmodern överlämnade matvaror såsom mjölk, kött och fläsk m. m. till en tjänares föräldrar, som var i behov av hjälp.

I vissa familjer fanns gamla trötjänare och i synnerhet trötjänarinnor, vilka sedan barnsdagen vistats i familjen och ansågs dessa såsom familjemedlemmar, vilket de själva också betraktade sig.

På 1800-talet hade de manliga tjänarna i regel sin bostad i en drängkammare, vilken var belägen i stallbyggnaden i närheten av hästtallet, sina tillhörigheter förvarade de också där i stora skåp, och kaffertor, samt hängande lösa på väggarna.

I de flesta drängkammare fanns eldstäder, men det förekom i vissa fall att eldstäder saknades.

Pigorna hade i regel en särskild kammar (pigkammaren) belägen i närheten av köket i bostadshuset, och var det alltid uppvärmt, sina tillhörigheter hade de förvarade i lådor, skåp och kaffertor i denna kammar.

I dagligtugan vistades pigorna när som helst när de arbetade med inombusarbete, såsom stulning och väring och de alltid i dagligtugan.

Drängarna däremot vistades nästan aldrig i dagligtugan utom när de intogs sina måltider
9. vilket alltid skedde i dagligtugan.

I denna art var det vanligt, att husbonde-
folket och tjänarna äto tillsammans vid samma
bord. Husbonden satt alltid längst upp
vid ena bordändan, närmast honom vid ena bord-
sidan satt husmodern, vid andra långsidan längst
upp satt fördrängen, därefter drängar och manligt
arbetsfolk vid ena sidan, och piger samt kvinnligt
arbetsfolk vid andra sidan, de yngsta satt längst ner.

Uttrycket "folkartus" har jag aldrig hört om-
tals, någon sådan har inte förekommit i denna art.

I denna art var det brukligt, att husbon-
defolket alltid äto tillsammans med tjänarna.

Något undantag från denna regel fanns dock,
i slutet på 1800-talet fanns i denna socken ett par
gårdar, som ägdes av "finare" folk, ägarna titulerades
för "patron", på dessa gårdar äto husbondefolket
för sig själva, och hade finare kost.

10.

Vid högtider eller när man hade gäster var det

gatt som inget tjänstefolk, vilket till stor del beror på den maskinella utrustningen i jordbruket och i hemmen, och dessutom finns det inget folk numera, ett fån som tjänare.

På denna ort förekom det alltid att tjänarna deltog i familjens fester och öfver tillkomsten med dem.

I kyrkan hade alltid gårdens ungdom sin plats i samma bänkar, som sina föräldrar, medan tjänstefolket, såväl yngre som äldre, satta längre ner i kyrkan i de bänkar där torpare och husmän sitta. Denna sedvänja begynte redan i början på 1900-talet att förändra sig och är för länge sedan försvunnen i denna ort.

Tjänarna fingo i regel beröka kyrkan varannan söndag, vilket de också gjorde på 1800-talet, medan intresset för kyrkobesök betydligt minskade på 1900-talet.

12. Förhållandet emellan tjänstefolk och gårdens

egen ungdom var i allmänhet mycket gott i denna ort, såväl i vardagslag, som vid festliga tillfällen. I de ungdoms- och danslag, som förekommo på 1800-talet var det i regel en klyfta mellan gäddungdom och annan ungdom, då kom den då rådande ståndskänslan till uttryck.

Detta förhållande ändrades betydligt på 1900-talet, isynnerhet efter första världskriget, och numera äro alla ungdomars likvärdiga vid fester och dansbanor. Orsaken var nog industrialismens uppväxning, som betydde högre inkomst och högre standard i alla avseenden för de förest fattigare befolkningsskiktet, och blev de därför så snarare som jämlika med den befolkningen.

Lärospelas ungdomsfester med dans anordnades under julhögtiden, samt ibland vid andra tillfällen, betydligt oftare i slutet på 1800-talet än vad nu är fallet, det blev märkbart

minnring i de privata ungdomsfesterna när de offentliga nöjestiltställningarna i Växjö på 1900-talet togs fart. I dessa fester, som anordnades i hemmen deltog alltid byns samtliga ungdom, oavsett vilket stånd de tillhörde.

När jag började att minnas på 1890-talet var det brukligt, att söner och döttrar på gårdarna anordnade dylika ungdomsfester, och hit inbjödos alltid hela byns ungdom, samt längre bort boende släktingar och bekanta.

Att tjänstefolket uteläts från ungdomsfester på gårdarna har aldrig förekommit i denna ort.

Vid "sogdanser", föreningsfester och vid dansbenorna har tillslutningen varit allmän i denna ort, men publikon har alltid haft benägenhet att gruppas sig, och har detta skett efter social skillnad, så långt jag minns tillbaka, men jag hörd de gamla berätta, att i medio av 1800-talet, vid de

förekommande "fogdarsar", så gynnade sig bo-
rökarna sakavis, vilket ganska ofta resulterade
i stagsmål mellan de olika sarkorborna och vid
dessa uppgörelser brukade kvinnorna hjälpa till.

Färkomst.

I de allra flesta fall kommo tjänstefolket
från torpar och kurmannehållare, i regel tog man
plats i hemorten.

På bondgårdens ungdöm tog tjänstefolkets fö-
reskom ibland, om det var endast när barnen
varo många på gården, så ett arbetet intressen-
ta till alla, och då varo dessa benägna att ta
platser på någon större gård, än den de upväxt
på. (Pått man sökt sig till vissa gårdar
eller trakter eller till utlandet förkom inte
i denna ort, utan er dom, som enigaade till Amerika.

15. (Pått en värdsson eller gårdsdatter hade
tjänstefolket inverkade i regel inte på förhållandet

Till gårdsmännen eller till övrigt tjänstfolk i trakten, i denna ort kunde en dylikt tjänare anses som jämlike med såväl gärdfolk, som med tjänstfolk.

Gifternät mellan tjänstfolk och gårdsmän förekom endast någon enstaka gång, och betraktades detta som en skam för gårdsmännen på 1800-talet, men har denna åsikt förändrats på 1900-talet, så numera ha dylika gifternät samma anseende, som övriga gifternät.

När f. d. tjänstfolk bliva husbönder eller husmoder på gårdarna, så blivo de i de flesta fallen härdare och säre mot sina tjänare än vad husbondfolk i allmänhet vare. Man undantogs emellertid, så i vissa fall vare dylikt husbondfolk bättre mot sina underlydande, än de som vare födda på gårdarna.

Husbondsvärde.

Tilltalsorden mellan husbondefolket och tjänarna var mycket olika; tjänstefolket blevo i regel tilltalade med sina förnamn, men på många gårdar tilltalades de i "duform", och mycket ofta i "vi-form". Tjänstefolkets tilltalord till husbondefolket var mycket olika, beroende på husbondefolkets sociala ställning, husmodern tilltalades alltid med "mor", något finare tilltalord såsom "honnors nåd" förekom inte i denna ort.

Husbonden på de allra största gårdarna tilltalades "patron", annars var det alltid efternamnet som användes, men även tilltal i Vi-form användes.

I vissa fall kunde husbondefolket geva absolut bestämda befallningar om vad som skulle göras, men i regel samrådde de med tjänarna om hur man bäst skulle göra, och gode råd av tjänarna blevo alltid väl uppskattade, det förekom till och

med att tjänerna, såväl manliga som kvinnliga, fingo bestämma allt, som berörde arbetet, såväl inomhus som uter.

De enda huseffringar, som jag hört antas i denna ort ha varit, att tjänerna fått sluta sin anställning, om de misshägnat sig alltför mycket.

Att man utnyttjade tjänstefolkets arbetskraft mer än tillbörligt förekom någon gång på 1800-talet, men ej på senare tider, det var utelutade kvinnligt tjänstefolk, som av snickna husmöders tvingades ett arbete både hårt och länge dagar, från kl. 5 om morgnan, till omkring kl. 10 på kvällen.

Uttjyningarna var mycket olika på olika gårdar i slutet på 1800-talet, jag minns en gård där alla ville ha arbete, därför att maten var bättre och rikligare än på andra gårdar, men å andra sidan, så fanns det gårdar där berisningen var så dålig, så man kan säga att folket svältföddes, på dessa

gårdar stannade aldrig något tjänstefolk
mer än ett år, och det var alltid svårt för dessa
gårdar, att få nytt tjänstefolk.

Att någon lämnade sin tjänst i obegärd
föreläggelse endast i något enstaka fall, men att
hushållaren i så fall vidtog några åtgärder
emot tjänaren föreläggelse inte i denna art.

Tjänstehjälperlönen var inte bördig i denna
ort, jag höjde aldrig ett lönsamma överskott
vid något tillfälle, då någon konflikt upp-
stod emellan hushållaren och tjänaren.